

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas complectens arbores, frutices, herbas, plantas ter

Jahr: 1750

Kollektion: Zoologica

Digitalisiert: Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen

Werk Id: PPN369547365

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369547365>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369547365>

LOG Id: LOG_0167

LOG Titel: Caput Trigesimum Quartum. Herba spiralis. Tubu tubu. - Vier en Dertigste Hoofdstuk. De Weteltraps-plant

LOG Typ: chapter

Übergeordnetes Werk

Werk Id: PPN369544501

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PPN369544501>

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369544501>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT TRIGESIMUM QUARTUM.

Herba spiralis. Tubu tubu.

Hæc planta adfinis quoque est Globbæ & Galangæ, ex transversali enim radice rectos & rotundos emittit caules, minorem digitum crassos, firmos, magisque lignosos, in articulos distinctos instar arundinis sacchariferæ, sed qui non ample distant, interne repleti magna fungosa & aquosa medulla, superius in paucos distincti laterales ramos, qui ad extremitatem semper incurvi & contorti sunt.

Articulis folia adstant conjuncta, sed oblique undique circa caulem, ita ut tota planta haud male concham ferat, sed tenera folia non tam præcise istum servant ordinem. Folia duplicem habent formam juxta binas differentes species.

Primo. *Spiralis hirsuta*, ad altitudinem quinque, sex, septemve pedum excrefcit, ejusque folia optime spiræ formam referunt, atque sessilia cauli inponuntur, uti in cunctis Galangæ speciebus, forma optime cum illis Lampoejang convenientia, sed multo minora, plerumque sex septemve pollices longa, ultra binos pollices lata, inferiora breviora sunt, subito angustata, sed superius in brevem apicem excurrentia, inferne crasso nervo medio donata, cæterum per longitudinem subtilibus venulis distincta, crassiuscula, densis ac subtilibus venulis hirta, seu lanuginosa ad tactum. Laterales rami nullos proferunt flores, sed vetusti cuncta demittunt folia, & ad latera alios emittunt caules, e quibus tenera excrefcunt folia, contra primarius caulis in vertice magnum racemum seu spicam profert, ex squamis concavis & ex fusco rubentibus compositam, quæ palmam longa, & tres digitos crassa est.

Hæ squamæ dehiscunt, & inter has flores eminent, instar digitabuli concavi, crassiusculi, primo pallide virentes, dein albi, qui rubro insident calici. Post florem sese calix claudit, ac fructum format, qui est bursula trigona, intense rubra, superius angusta, inferius lata, & ad anteriorem partem plana, quæ matura inferius in tres dehiscit partes, ex illa tria eminent germina, Erucas referentia, digiti articulum longa, ex nigris composita angulosis granis, quorum quodvis hillo notatum est, & sibi invicem adhæret per medullam argenteam & mucosam, instar granorum Globbæ, sed ingrati saporis, immo amaricantis, quævis bursula inferius rubram gerit squamam seu foliolum, qua arcte sibi adcumbunt, ita ut totus racemus rubrum referat florem.

Radix transversalis est, paulo crassior & mollior illa Galangæ, externe pellicula obtefta, in obseuros articulos distincta, interne alba, & in centro durum gerens filum, sine ulla acrimonia, quæ neque in caulibus neque in foliis detegitur, sed peculiaris percipitur odor, si contundatur vel fricetur radix, fere instar fermenti, multis ac firmis fibrillis sese terræ figit hæc radix uti Galanga. Inferiores caules pallide virent, superiores rubent. Raro flores ac fructus profert hæc planta, nec nisi in summa ætate in solo pingui, cæterum tota planta sæpe aphylla est, donec novos proferat caules. Floret Augusto & Septembri, ac fructus maturefcunt subsequenti mensibus.

Secundo. *Spiralis lævis*, altior est, ac magis luxuriat priore, atque magis silvestris. Folia etiam majora sunt, septem & octo pollices longa, tres lata, intense viridia & glabra, eandem observantia spiralem formam, sed non tam regulariter, ad sex & octo pedum altitudinem crefcit, caules ejus digito crassiores sunt, in articulos itidem distincti, plerumque pallide virentes, externe satis duri, & inferius lignosi, interne fungosa & aquosa medulla repleti, superius molles & graminei, ejusdem odoris & saporis.

Flores ac fructus simili in racemo excrefcunt, sed qui major, magis extensus, nec fuscus est, sed viridis & squamosus.

Radix est instar prioris, sed magis alba ac mollis. Vetusti & inferiores caules hujus speciei, licet digitum modo crassi sint, tam duri sunt, ut vix cultro majore discindi possint, immo aliquando hic obtunditur, superne vero illi cito flaccescunt, durumque

VIER EN DERTIGSTE HOOFDSTUK.

De Wenteltraps-plant.

Deze plante is mede uit de maagschap van Globba en Galanga, want ze schiet uit een dwerswortel met rechte en ronde steelen, een kleine vinger dik, styf, en meer boutagtig, in leden verdeelt, gelyk het zuikerriet, dog die kort by malkander staan, binnen met een groot, voos, en waterig bert, boven in weinige zydetakken verdeelt, die aan haar einde altyd krom of gedraait staan.

Aan de leden staan de bladeren neffens malkander, dog schuins opgaande rondom den steel, zoo dat de geheele plant niet kwalyk een wenteltrap gelykt, dog de jonge bladeren houden deze ordre zoo precys niet. De bladeren hebben tweederlei gedaantens, na de twee zoorten, als volgt.

I. *Spiralis hirsuta*, wast vyf, zes, en zeven voeten hoog, zyn bladeren houden wel best het fatsoen van een wenteltrap, staan zonder steel tegens den stam aan, gelyk alle Galangæ-zoorten van maakzel, best met de Lampoejang over een komende, dog veel kleinder, door de bankjes en zeven duimen lang, ruim twee duimen breed, de agterste zyn korter, schielijk toeloopende, dog vooren met een korte spits, van onderen met een dikke middelzenurwe, anders in de lengte met subtile aartjes gestreept, dikagtig, met digte en fyne aartjes bezet, ruig of wolagtig in 't aantasten. De zydetakken brengen geene bloemen voort, maar oud geworden, werpen alle bladeren af, en schieten andere steelen uit ter zyden, daar de jonge bladeren aankomen, daar en tegen den hoofdsteel brengt op zyn top een groote tros of aaire voort, van bruin-roode en bolle schubben gemaakt, een band lang, en drie vingeren dik.

Deze schubben gapen van malkander, en daar tusschen kyken de bloemen uit, bol als een vingerhoetje, dikagtig, eerst licht-rood, daar na wit, en staan in een rooden kelk. Na de bloemen sluit zig deze kelk, en formeert de vrugt, dewelke is een driekantig beursje, hoog-rood, boven smal, beneden breed, en aan de voorste zyde plat, dewelke ryp zynde, beneden in driën open splyt, daar uit kyken drie schepzelen als rupsen, een lid van een vinger lang, gemaakt van zwarte boekige korrels, ieder met een naveltje, met een wit zilververwig en slymerig merg aan malkander hangende, gelyk de korrels van Globba, dog zonder aangename smaak, ja veel meer bitteragtig. Ieder beursje heeft beneden hem een rood schubbetje of blaadje, en die digt op malkander staan, waar door den gebeelen tros een roode bloem gelykt.

De wortel is dwers, wat dikker, en weeker als Galanga, buiten met een velleke, in donkere leden verdeelt, binnen wit, en in de midden met een harde draad, zonder eenige scherpigheid, gelyk ook niet in de steelen nog bladeren is, maar een byzonderen reuk, als men ze kneust of vryst, namentlyk schier als zuurdeessem, met veele lange en sterke vazelingen maakt ze haar in de aarde vast, gelyk Galanga. De benedenste steelen zyn licht-groen, de bovenste roodagtig. Zyn bloemen en vrugten brengt bet zelden voort, en maar in den ouderdom op een vette grond, anders staat de geheele plante dikwils zonder bladeren, tot dat ze nieuwe zydesteelen voortbrengt. Zy bloeit in Augustus en September, en de vrugten ripen in de volgende maanden.

II. *Spiralis lævis* is hooger en weelderiger van gewas dan het voorige, ook wilder. De bladeren zyn wat grooter, zeven en agt duimen lang, drie breed, hoog-groen, en glad, ook derzelve wenteltrapse forme houdende in baaren stand aan de steelen, dog zoo precys niet, het wast ses, en agt voeten hoog, de steelen zijn ruim een vinger dik, ook in leden verdeelt, doorgaans licht-groen, buiten vry wat hard, en boutagtig beneden, maar binnen met een voos en wateragtig bert, boven week, en grasagtig, van dezelve reuk en smaak.

Bloemen en vrugten komen aan diergelyke tros voort, die wat grooter, meer uitgebreid, en niet bruin is, maar groen van schubben.

De wortel is als boven wel zoo wit, en week. De oude en onderste steelen van deze zoorte werden zoo bard, al zyn ze maar een vinger dik, dat men genoeg met een Parrang door te kappen heeft, ja dikwils schaaren in de Parrang maken, en boven worden ze schielijk slap, dog

istud lignum vix culmum crassum est, externe glabrum & viride, interne album & fibrosum, rugosa obductum pellicula, quod tam tenue & glabrum levigari potest instar chartæ tenuissimæ.

Nomen. Latine *Herba spiralis*, ac modo *spiralis hirsuta* & *lævis*; Malaice *Caju dauwar*, & *Tubu tubu* a similitudine arundinis sacchariferæ; Amboinice *Tebu lopu*, h. e. arundo saccharifera, cujus folia cultrum majorem referunt. In Loebocæ & Hocamenela *Muri muri*, & *Tebe pussa*; Ternaticæ *Uga uga*; Javanice *Patsjing*.

Locus. Prima seu hirsuta species in hortis potissimum plantatur, & aliis amat adstare arboribus, ita ut non multum a sole tangatur, alioquin enim nuda & gracilis est, nec unquam flores profert, licet etiam spontanea ac silvestris sit. Altera seu lævis species plerumque silvestris est, in frigidis crescens vallibus, ubi humidum est, sed facile in hortis transplantari potest in solo tenui & nigro, in angulo umbroso.

Ufus. Hæc planta refrigerantem habet virtutem, sed simul paulo fudoriferam. Teneri furculi cum foliis bonum præbent olus cum Calappi lymphæ coctum. In re Medica expertum est remedium contra oculos inflammatos & lippos cum lincinationibus. Teneri caules, seu quod melius est, aquosa medulla vestitorum caulium confusa & expressa oculis applicetur, vel succus iis instillatur, unde & multum adhibetur in variolis, quæ quibusdam annis vehementer grassantur hisce in insulis, quum quotidie oculi obliniendi sunt hoc succo, ut a variolis immunes sint, & si illos jam occupaverint, continuo tamen hoc succo refrigerandi sunt, ne oculos lædant. Idem quoque succus propinatur ægro cum aqua mixtus, qui interne refrigerat, & variolas facile expellit.

Teneri caules ac folia simul in pulvem contrita per noctem rori exponuntur, dein caput hoc lavatur succo, qui non modo impedit capillorum profluvium, sed alios etiam excrescere facit. Cæterum ista pulcra nudis modo inlinitur plagis, quæ per binas relinquuntur horas, ac dein caput aqua abluitur fluviali. Supra lignum inferiorum caulium tenuis locatur, uti dictum fuit, pellicula, instar vaginæ caulem ambiens, externe rugosa, interne alba & splendens instar argenti, sed potissimum in secunda specie, hac utuntur Mistica & Magnates in India ad volvulos Tabacarios, ex quibus Tabacum sugunt, quique eos elegantiores cupiunt, obvolvunt cum filo sericeo vel aureo, & amicis mittunt, istæ enim pelliculæ nullum peculiarem præbent saporem, quem alioquin faciunt sicca Musæ folia, hunc in finem levigant istas ad exteriorem partem, ita ut glabræ sint instar chartæ, dein interiorum retorquent partem, & in volvulum obvelant.

Durum istorum caulium lignum in frusta confisum in usum medicum servari quoque potest, supra porphyritum enim cum aqua contritum, & propinatum conducit in febribus ardentibus, ad ardorem extinguendum, & sudores promovendos.

Amboinenses quidam racemo rubro primæ speciei utuntur ad pueros leniter castigandos, quum tenesmo laborant, quo sæpe ani prolapsus caussatur, credentes hoc actu iterum retrogradi & dolorem sedari, unde & secundum Loehoenensium nomen originem habet *Tebe pussa*, h. e. verbera anum.

Tabula Sexagesima quarta

Ad Figuram primam *Herbam spiralem* exhibet *hirsutam*.
Figura secunda *Herbam spiralem* sinit *lævem*.

dit hard bout is geen stroobalmdik, buiten glad, en grasgroen, binnen wit, en draadig, bekleedt met een ruigagtig velleken, 't welk men zoo dun, en glad kan schaven als 't fynste Pampier.

Naam. In 't Latyn *Herba spiralis*; en slegt *Spiralis hirsuta* & *lævis*; in 't Maleits *Caju dauwar*; en *Tubu tubu*; van de gelykenisse des zuikerriets. Op Amboin *Tebu lopu*, dat is zuikerriet, wiens bladeren een Parrang gelyken. Op Loeboc en Hocamobel *Muri muri*, en *Tebe pussa*; Op Ternate *Uga uga*; In 't Javaans *Patsjing*.

Plaats. De eerste of ruige zoorte, werd meest in de booven geplant, en wil geerne staan by ander geboomte, dat ze de zonne niet veel en rake, want anders blyft ze kaal, en mager, zonder ooit bloemen voort te brengen, boewel men ze ook in 't wild vindt. De tweede of gladde zoorte, waft meest in 't wild, in koele valeijen, daar het vogtig is, dog laat zig licht in de tuinen verplanten, in een mulle, zwarte grond, en aan een schaduwtig boek.

Gebruik. Deze plant is van een verkoelende kragt, dog daar by wat sweedryvende. De jonge malze spruiten met de bladeren geven een goed Kooksajor, met Calappus-melk gekookt. In de Medicynen is het een toegeëigent kruid voor zeere oogen, die verbit, en lepene zyn, met groote steektens. De jonge steelen, of 't welk beter is, het wateragtige merg uit de oude steelen gekneust, en 't sap uitgedrukt, in de oogen gedaan, en daar op gesmeerd. Dierhalven werd het veel gebruikt in de kinderpokjes, die sommige jaren gruvelijk grasseren in deze Eilanden, wanneer men dagelyks de oogen besmeeren moet met dezen sap, op dat ze van de pokjes bevrut blyven, en zoo ze die al bezeten hebben, moet men ze gestadig met dit sap verkoelen, dat ze het oog niet beschadigen. Het zelve sap geeft men ook den patient te drinken, met water gemengt, 't welk van binnen verkoelt, en de pokjes gemakkelyk doet uitslaan.

De teere steelen, en bladeren t'zamen tot een pap gewreeven, stelt men een nacht in den dauw, daar na waft men het hoofd daar mede, 't welk niet alleen belet het haar uitvallen, maar doet ook ander groejen. Anders smeert men die pap maar op de kale plekken, laat het een paar uren daar op staan, en waft daar na het hoofd met rivierwater. Boven het hout der onderste steelen leid, als gezegt, een dun veileke, als een scheede de steelen omgevende, van buiten ruigagtig, van binnen glad, en glimmende als zilver, en dit meest aan de tweede zoorte, dit gebruiken de Mixtisen, en Sinjoras in Indiën, om Bonkossen daar van te maken, daar ze den Tabak uit zuigen, die ze wat moojer willen maken als gemeen met zyde of gouddraad bewinnende, en zoo aan haar vrienden zendende, want deze vellekens geven gants geen smaak van haar, gelyk wel de drooge Pissang-bladeren doen, tot dezen einde schaven ze de voornoemde vellekens, aan de buitenzyde, dat ze glad werden als papier, dan keeren ze de binnenste zyde buiten, en binden 't tot de Bonkossen.

Het harde bout van de voornoemde steelen in stukken gesneden, kan men ook verwaren tot andere Medicyn, want op een steen met water fyn gewreeven, en gedronken, is zeer goed in beete koortzen, om den brand te blussen, en den sweet uit te jagen.

Sommige Amboinenses gebruiken den rooden tros van de eerste zoorte, om de kinderen zoetjes van agteren daar mede te slaan, als zy aan de persinge zyn, waar door ben zomtyts 't fondament uitgaat, geloovende dat bier door den zelven weder zal ingaan, en de pyne stillen, waar van daan den tweeden Loehoenenschen naam komt *Tebe pussa*, dat is slaat den eersdarm.

De vier en Sestigste Plaat

Vertoont in de eerste Figuur het ruige *Wenteltraps-kruid*.
De tweede Figuur vertoont het gladde *Wenteltraps-kruid*.

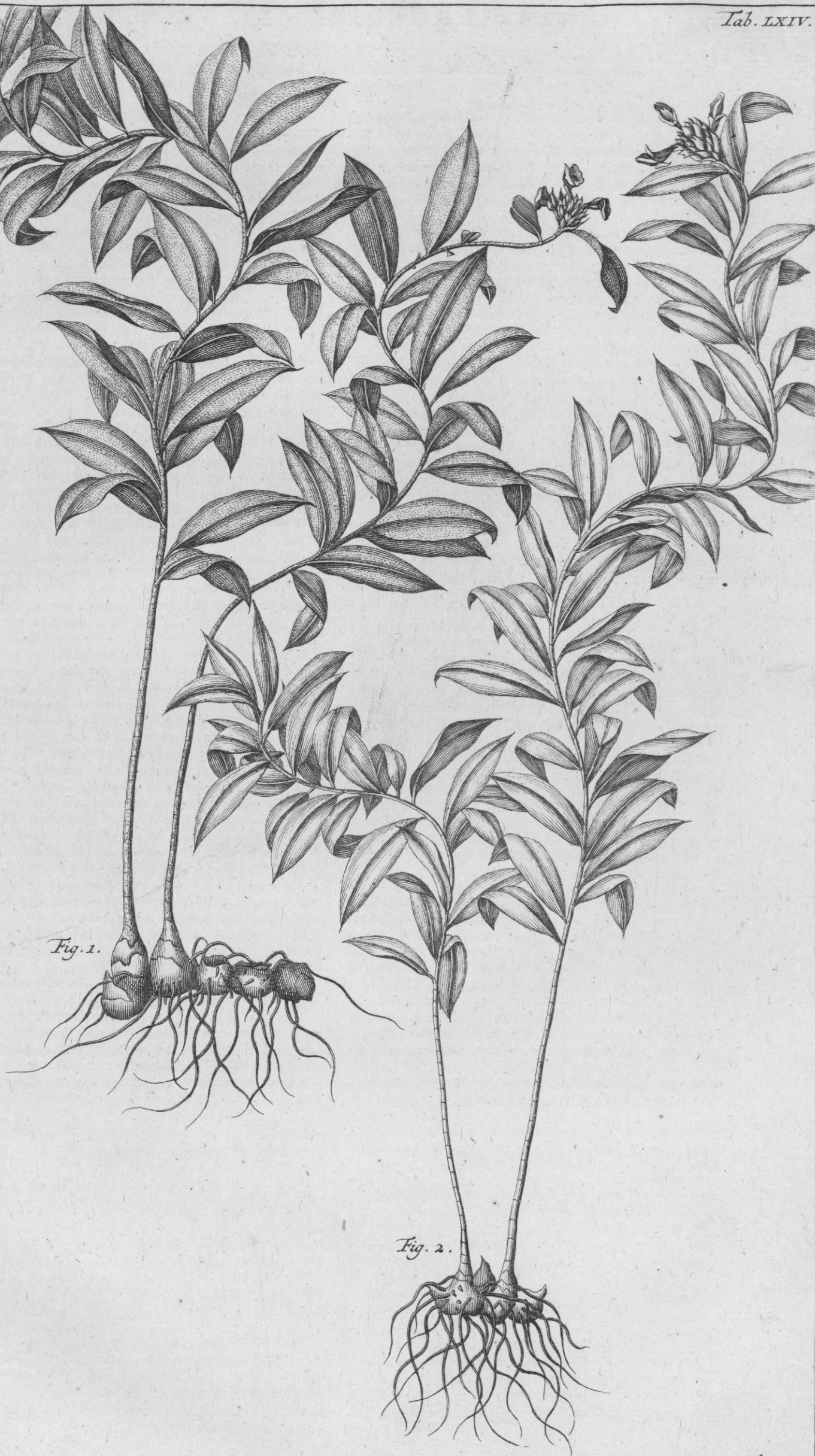


Fig. 1.

Fig. 2.

